

İSTANBUL'DA BULUNAN SON DÖNEM BİZANS YAPILARINDA CEPHE BEZEMELERİ

Hazal ŞENTÜRK (ORCID: 0000-0001-7323-4578)*
Nur URFALIOĞLU (ORCID: 0000-0002-6451-193X)

Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Geliş / Received: 08.02.2017

Düzeltilmelerin gelişi / Received in revised form: 02.03.2017

Kabul / Accepted: 11.03.2017

ÖZ

Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu 1204-1453 yılları arasındaki son döneminde sanat açısından bir canlanma göstermiştir. Bu dönem sanat tarihçileri tarafından *Palailogoslar Rönesansı* olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Bizans İmparatorluğu'nun Başkenti Konstantinopolis/İstanbul'da yer alan ve hızla yok olan 'Son Dönem Bizans' yapılarının bezeme özellikleri ve malzemeleri incelenecektir. Bu döneme ait yapılardan İstanbul'da bulunanlar, imparatorluğun diğer kentlerinde bulunan yapılara göre daha görkemlidir. Bunların başlıca nedenleri, başkente yapılmaları ve prestij yapıları olmalarıdır. Yapılan incelemeler sonucunda bu dönemde özellikle cephe süslemelerinin dikkat çekici olduğu anlaşılmıştır. Sonuç bölümünde ise 'Son Dönem Bizans yapılarının cephelerinde görülen bezemeler belirlenerek bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablo sonucunda cephelerde en çok kullanılan bezeme motifleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bezemelerin en yoğun olarak bulunduğu yapı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul'da Bizans yapıları, cephe bezemeleri, dini yapılar

FACADE ORNAMENTATION OF LATE BYZANTINE BUILDINGS IN ISTANBUL

ABSTRACT

Byzantine Empire/Eastern Roman Empire shows a last revival between the years 1204-1453 in terms of art. This period is named *Palailologan Renaissance* by art historians. In this study primarily the ornament materials and features of Late Byzantine Buildings in Byzantium's capital Istanbul/Constantinople (which are rapidly disappearing) will be discussed. The buildings in Istanbul which belong to Late Byzantine Art are more spectacular than the buildings in the other cities of the empire because they were built in the capital and they are prestigious buildings. As a consequence of the reviews, it was understood that especially the facade ornamentation was remarkable in this period. In the conclusion section a chart was formed by determining the facade ornaments of Late Byzantine Buildings. As a result of this chart, the most commonly used motifs on the facades have been obtained. And also the building which has the most ornamentation features was determined.

Keywords: Byzantine Buildings in Istanbul, facade ornamentation, religious buildings

*Corresponding author / Sorumlu yazar. Tel.: +90 533 764 5347; e-mail / e-posta: hazalsenturk08@gmail.com

1. GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcı birçok kaynakta 476 yılı olarak verilse de, sanat ve mimarlık tarihi açısından Byzantion'un Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olduğu 330 yılı başlangıç kabul edilir. İmparatorluğun üç ayrı döneminde (İlk, Orta ve Son Dönem) mimari açıdan yapılar, plan tipleri vb. özellikler açısından farklılıklar gösterir.

A-İLK DÖNEM BİZANS (330-726) YAPILARI: Birkaç farklı plan tipi görülür. Bunlar; Bazilikalar, Rotundalar, Kubbeli Bazilikalar, Açık Yunan Haçı ve Yonca plan tipleridir. Bazilika tipine örnek olarak Başkent'te bulunan Studios Bazilikası/İmrahor Camii verilebilir. Dönemin İstanbul'daki diğer yapıları; Aziz Polyeuktos Kilisesi, Sergius ve Bacchus Kilisesi/Küçük Ayasofya Camii, Hagia Sophia Kilisesi/Ayasofya Müzesi, Hagia İrene/Aya İrini Kilisesi, Hagioi Apostoloi/Kutsal Havariler Kilisesi/Fatih Camii'dir.

İlk dönem yapılarının (Suriye'deki örnekler hariç) dış cepheleri sade ve gösterişsizdir [1].

B-ORTA DÖNEM BİZANS (726-1204) YAPILARI: Bu dönem içinde özellikle iç mekân süslemesine etki eden iki ayrı dönem bulunmaktadır.

- 726-843 yılları arasındaki ikon kırıcılığı dönemi kilisenin zaferi ile sonuçlandıktan sonra dini yapıların mimarilerinde ve duvar süslemelerinde kilisenin uygun gördüğü düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir.
- 843-1204 yılları arasındaki dönem ise özellikle yapı iç mekân süslemeleri açısından zengin bir dönemdir ve kilise iç mekân süslemelerine belirli kurallar getirilmiştir. Orta dönemde bazilika plan tipi nadiren kullanılırken 'Kapalı Yunan Haçı' planlı kiliseler dönemin mimarisine egemen olmuştur [1].

1203 yılında Dördüncü Haçlı Seferi Konstantinopolis'e yapılmıştır, bunun sonucunda ise 1204'te Bizans topraklarında başkenti İstanbul olan bir Latin devleti kurulmuştur. 1261 yılında İstanbul Latinlerden geri alınmıştır ancak imparatorluk bir daha eski gücüne ulaşamamıştır [1].

Dönemin yapılarının dış cepheleri önceki dönemlere göre daha hareketlidir. Bu dönemde kiliseler genellikle manastırların ortasında yer almaktadır. Konstantin Lips Manastırı/Fenari İsa Camii Kuzey Kilisesi, Myrelaion Manastırı/Bodrum Camii, Pantepoptes Kilisesi/Eski İmaret Camii, Kriotissa Manastırı/Kalenderhane Camii, Pantokrator Kilisesi/Zeyrek Camii, Hagia Theodosia Kilisesi/Gül Camii ve Tekfur Sarayı dönemin yapılarındandır.

C- SON DÖNEM BİZANS (726-1204) YAPILARI: Bu dönemde mimaride bazı yenilikler aranmış ancak bu uygulamalar belirli ilkelerin dışına çıkamamıştır. İstanbul'da bu dönemde 'Dehlizli Plan Tipi'nde dini bir yapı biçimi ortaya çıkmıştır. Son dönem yapılarının cephe estetiğine önem verilmiştir; kademeli kemerler ve nişler ile cepheler hareketlendirilmiştir. Yapı cephelerinde taş ve tuğla malzemeden yapılan geometrik şekillerle bezemeler oluşturulmuştur [1].

Dönemin yapıları; Konstantin Lips Manastırı/Fenari İsa Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii, Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii, Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii, Panagia Kamariotissa Kilisesi/ Vaftizci Yahya Manastırı, Panagiotissa Kilisesi/ Moğolların Meryemi Kilisesi, Sinan Paşa Mescidi/Kızıl Mescid, İsa Kapı/Ese Kapı Medresesi, Hagios Andreas Manastırı/Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Camii ve Boğdan Sarayı Şapeli'dir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Son Dönem Bizans Yapılarının Bezeme Özellikleri ve Kullanılan Malzemeler

Orta Dönemin sonlarından itibaren dış mimariye önem verilmiş, alışılmış masif ve bezemesiz cepheler gölge-ışık oyunları ve ritim/yineleme esaslı cephe düzenleriyle hareketlendirilmiş, cephelerdeki boşluk sayısı ve oranları artırılmıştır [2].

Son Dönem mimarisinde dış cepheler aynı zamanda malzemenin oluşturduğu çok renkliliğin ve cepheleri kaplayan bezemelerin egemenliğindedir. Tekdüze, büyük yüzeylerin hâkimiyetinden kurtulmak için yüzeyler bölünmüştür. Bu durum en iyi apsis dış cephelerinde gözlemlenebilmektedir. Cephedeki bölümlerde, taşıyıcı kısımlar Konstantin Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'nde (Şekil 1) olduğu gibi sütunların dış yüzeylerine nişler oyularak ya da Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii'ndeki gibi (Şekil 2) dışarı taşan yarım sütunlar ile bu duruma uyarlanmıştır. Kemer alınlıklarının ve kemerlerin aralarındaki üçgen alanların tekdüzeliği ise, taş ve tuğla örgülerinin değişik düzenlerde yerleştirilmesi ile giderilmiştir [3].

Bu dönemde kubbelelerin kasnakları daha da yükselmiş, bina düşey hatlarla gökyüzüne doğru uzatılmıştır [3].

Son dönemde genel olarak; bölünmüş, sağır kemer gibi cephe elemanlarının sıklıkla kullanıldığı, üç boyutlu, taş-tuğla malzemenin çok renkliliğinden faydalanan cepheler yer almaktadır. İkili-üçlü pencereler, sütun, kemer,

İSTANBUL'DA BULUNAN SON DÖNEM BİZANS YAPILARINDA CEPHE BEZEMELERİ

saçak silmesi, kasnak, kubbe gibi yapı elemanları devam eden biçimlerini korumaktadır. Ancak dönemin sonlarına doğru elemanların biçimleri ve diğer cephe elemanlarıyla oluşturdukları düzenleri giderek daha karmaşık bir hale gelmektedir [2].

Şekil 1. Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii apsis cephesi [4]

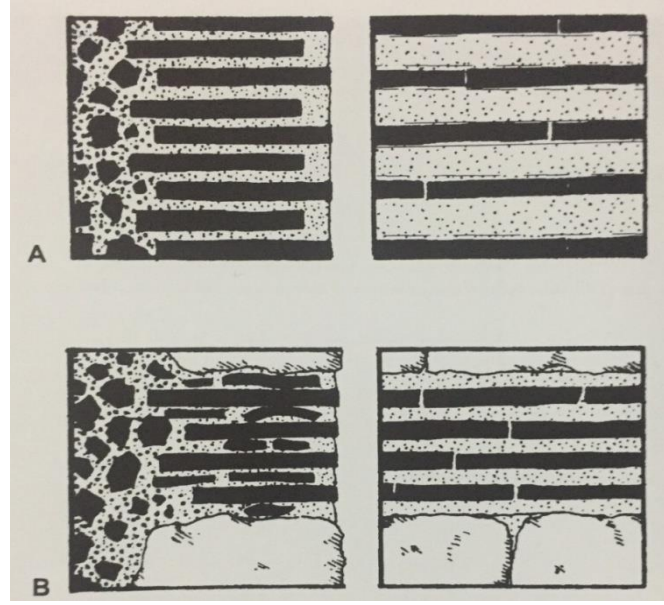

Şekil 2. Khora Manastırı /Kariye Camii Görünümü [5]

‘Bizans Mimarisi’nin özellikle başkentte inşa ettiği görkemli yapılar, genellikle Cyril Mango’nun tanımlaması ile Konstantinopolitan/Konstantinopol’e özgü duvar örgüsü ile inşa edilmiştir [6]. ‘Son Dönem Bizans Mimarisi’nde de taş ve tuğlanın karışık olarak görüldüğü almaşık duvar örgüsü, dönemin özgün bir duvar tekniği haline gelmiştir.

Bunun yanında; ‘Son Dönem Bizans Mimarisi’nde farklı tuğla yapım teknikleri de bulunmaktadır. Örneğin; Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii ve Boğdan Sarayı Şapeli gibi yapılar; taş ve tuğla sıralarının sayısında değişiklik yapılarak inşa edilmiştir. Bu değişiklikler genellikle belirli dönemlere özgü değildir. Ancak ‘gizli tuğla tekniği’ ya da ‘gizlenmiş sıralar’ olarak bilinen teknik genellikle 10. yy sonlarından başlayarak 13. yy’la sınırlandırılmaktadır. Bu teknikte diğer bütün tuğla sıraları harçın arkasına hafifçe gömülmüş ve gizlenmiştir, bu yüzden harç yatakları son derece kalın görünmektedir (Şekil 3) [7].

Bizans yapılarındaki en karakteristik duvar yapım tekniği tuğla ve taş sıralarının alternatif dizilimiyle oluşturulan ve Geç Roma Dönemi ‘opus mixtum’ örneğini izleyen tekniktir. Kare taşlar duvarın dış ve iç yüzeylerine dizilir, harç ile sıvanan molozlar ile yüzeyler arasındaki boşluklar doldurulur. Bu tekniğin karakteristik bir örneği 14. yy başlarında inşa edilen Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii’dir. Cephede dört taş sırasını dört tuğla sırası takip etmektedir. Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii’nde ise bu şablon; bir sıra taş, bir sıra tuğla şeklindedir. Ancak beş ya da altı tuğladan oluşan sıralar da nadiren yer almaktadır. Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii’nde ise bir taş sırasını iki ya da üç tuğla sırasının takip ettiği bir model kullanılmıştır. Tuğla yapım tekniğinin temel prensipler etrafında şekillenen bu gibi çeşitlemeleri bulunmaktadır (Şekil 4) [8].

Şekil 3. Gizli tuğla diyagramları (A. Duvar kesiti ve standart inşanın cephe detayı. B. Duvar kesiti ve 'tuğla dolgulu harç derzleri' versiyonunun cephe detayı) [8]

Şekil 4. Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii Güneydoğu Görünümü [8]

Son Dönem Bizans yapılarında görülen bir diğer teknik ise taşların arasına dikine birer tuğla yerleştirilmesi ile oluşturulan sistemdir ancak İstanbul'da bu örgü sistemi kullanılmamıştır. Hatta bu sistem Erken Osmanlı mimarlığında da devam etmiştir.

Özetlemek gerekirse Son Dönem Bizans Mimarisi'nde cephelerin ayırıcı özellikleri;

- 1) İkili ya da üçlü olarak düzenlenmiş pencereler
- 2) Yüksek kasnaklı kubbeler
- 3) Kirpi Saçaklar
- 4) Cephe yüksekliğinde nişler/ Uzun kör kemerler
- 5) Dalgalı saçaklar
- 6) Kademeli Kemerler
- 7) Cephede görülen zengin tuğla bezemelerdir.

Bizans yapılarında kullanılan ana yapı malzemeleri; mermer dahil olmak üzere taş malzeme, tuğla, çeşitli kalitelere harç ve ahşap malzemedir. Bu malzemelerden hangisinin kullanılacağı ve ne şekilde işlevlendirileceği; ulaşılabilirlik, yerel gelenekler, yapısal, ekonomik ve estetik önceliklere bağlıdır [7].

İSTANBUL'DA BULUNAN SON DÖNEM BİZANS YAPILARINDA CEPHE BEZEMELERİ

Palaiologoslar döneminde yapı sanatında kullanılan malzeme ve teknik önceki dönemleri tekrar etmektedir. Ancak bu dönemde cephelerin etkisini arttırmak amacıyla malzeme ve teknik önem kazanmıştır. Bu dönemde taş ve tuğla, yapı işçiliğinin ana malzemesi olmuştur. Ancak taş işçiliği önemini kaybederken tuğla malzeme daha etkin olarak kullanılmıştır. Bu durumun örneği Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'nin dış cephelerinde görülebilmektedir. Nişlerin içerisinde ve etrafındaki bezemelerde kullanılan tuğlalar, kullanılacakları yere göre özel olarak üretilmiştir. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii için de aynı durum söz konusudur. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii güney kilisesindeki yuvarlak madalyonlara zemin oluşturan tuğlalar içine yerleştirildikleri yuvarlak çerçeveye göre yapılmışlardır (Şekil 5) [3].

Şekil 5. Fethiye Camii Güney Kilisesi'nde Bulunan Tuğla Rozetler

Duvarlarda; taş ve tuğlanın birlikte kullanımıyla aynı zamanda renk etkisi de yaratılmaya çalışılmıştır. Birçok almasıık duvarda tuğla sıraları kalın bir harç tabakasıyla birbirinden ayrılmıştır.

Düz yüzeylerin üzerine geometrik bezemeler yapılmış ve tuğlalar belirli bir açıyla yerleştirilerek (Örneğin 30, 45, 60 derece) kemerlerin etrafında bir çerçeve ya da silme yapılmıştır [9].

İstanbul'da tuğla bezemeler cephenin mimari çerçeveleri içerisinde sınırlandırılmıştır. Desenler genellikle nişlerin içerisinde ya da kemerlerin arasında yer almaktadır. Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii'nde bezemeler kemerlerin arasındaki üçgen alanlarda yer almakta olup, bunlar zikzak motifi ve yürek niş gibi öğelerdir. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii'nde ise bazı bezemeler kemer aynalarında bulunmaktadır. Bunlar; dama tahtası, sepet örgüsü ve baklava deseni gibi bezemelerdir (Şekil 6) [8].

Şekil 6. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii bezemeleri

H. ŞENTÜRK, N. URFALIOĞLU

Geç dönemde kullanılan tuğla bezeme öğeleri; zikzak, sağır kemer, içleri bezemeli nişler, kırık sivri kemerler, yürek biçimli nişler, aşırıma tekniğiyle yapılan tuğla konsol, balıksırtı, merdiven, yarım daire şeklinde tuğla halkalar, kıvrık ve ışınal yerleştirilen tuğlalardan oluşan monogramlar, çeşitli meander türleri, dama tahtası, gibi unsurlardır. Bezeme öğeleri, orta dönemin sonlarından itibaren giderek neredeyse tüm duvar yüzeyine yayılmıştır. Bizans taş ve tuğla almaşık duvarı tüm dönemlerde malzeme boyutlarının ve yapım tekniklerinin değişmesine karşın üç boyutluluk özelliğini korumuştur. Tuğla bezeme, yapı cephelerine cepheler arasındaki hiyerarşik düzene göre yayılmaktadır. Apsid duvarı en önemli duvardır, narteks duvarı bunu izler, yan cepheler daha az önemlidir. Duvarın önem derecesi tuğla bezemenin yoğunlaşması ve böylece cephenin çok renkliliğini artırmasıyla vurgulanmaktadır [2].

Orta ve Geç Bizans Dönemlerinde devşirme malzeme kullanımı fazladır. Örneğin Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii'ndeki sütunlu giriş cephesinde devşirme kolonlar, sütun başlıkları ve korkuluk levhaları bulunmaktadır (Şekil 7) [8].

Şekil 7. Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii cephesindeki devşirme mermer elemanlar

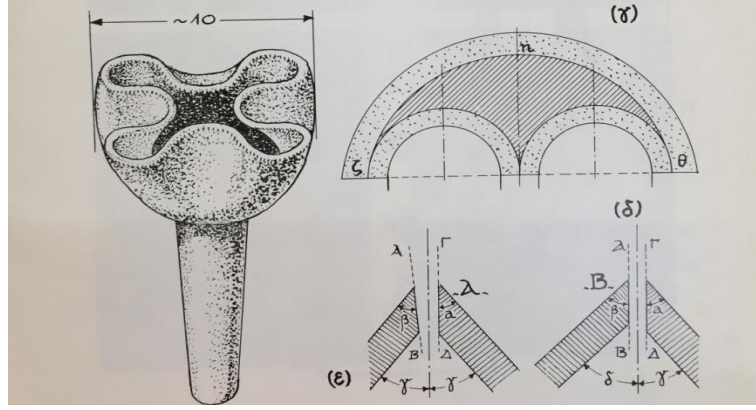
'Son Dönem Bizans Mimarisi' ile ilgili olarak yukarıda bahsedilen tuğla yapım tekniklerinin yanında, bezemelerde kullanılan bazı farklı teknikler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de Bulgaristan (Misivri) ve Yunanistan'daki (Sakız Adası) bazı son dönem yapılarının cephelerinde görülen keramoplastik süs çömleridir. Genellikle kemerlerin etrafında bulunan bu bezemeler, özel olarak yapılmış ve gül şekli verilmiş küçük süs çömlerinin harcın içerisine saplanmasıyla oluşturulmaktadır (Şekil 8, 9) [10].

Bu süsleme, İstanbul'da yalnız iki ayrı dönemde inşa edildiği düşünülen (ilki orta dönem/12. yy, ikincisi ise Palaiologoslar dönemi/13-14. yy) Tekfur Sarayı'nda görülmektedir [11].

Şekil 8. Tekfur Sarayı'nda kemerlerin etrafındaki keramoplastik süs çömlerinin görünümü

İSTANBUL'DA BULUNAN SON DÖNEM BİZANS YAPILARINDA CEPHE BEZEMELERİ

Şekil 9. Keramoplastik süs çömlerinin çizimi [12]

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında İstanbul'da bulunan son dönem Bizans yapıları incelenmiştir. Bunlardan bazıları Bizans dönemi özelliklerini kaybederek bir Osmanlı yapısı görünümünü almıştır (Örneğin Hagios Andreas Manastırı/Kocamustafapaşa Camii gibi). İsa Kapı/Ese Kapı Medresesi ise uzun yıllar harap bir durumda kaldıktan sonra restore edilmiş ve bir Osmanlı Medresesi görünümünü almıştır. Bunun yanı sıra Boğdan Sarayı Şapeli ve Sinan Paşa Mescidi gibi harap durumda olan yapılar ve Panagia Kamariotissa Kilisesi/Vaftizci Yahya Manastırı ve Panagia/Moğolların Meryemi Kilisesi gibi yapılar dış cephesinde bezeme bulunmayan yapılardır.

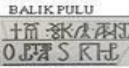

Bizans yapılarından Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii, Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii, Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii, Kyra Martha Manastırı/Manastır Mescidi ve Soterios Philanthropos/Soter Kilisesi'nin cephe malzemesi, tekniği ve bezeme özellikleri incelenmiştir.

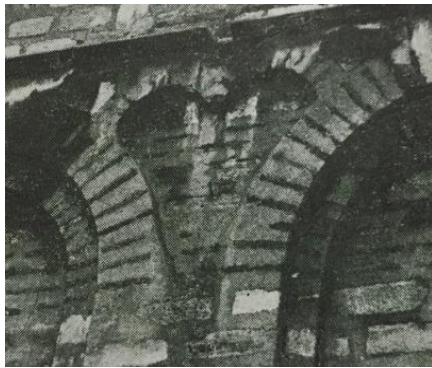
Buna göre; özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan İstanbul'daki Son Dönem Bizans yapılarından Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii, Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii, Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii, Kyra Martha Manastırı/Manastır Mescidi ve Soterios Philanthropos/Soter Kilisesi cephelerindeki bezemeler :

- Yürek Niş (Şekil 10): Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'nde ve Soter Kilisesi Altyapısı'nda bulunmaktadır.
- Meander Motifi (Şekil 11): Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'nde ve Soter Kilisesi Altyapısı'nda bulunmaktadır.
- Niş İçerisinde Zigzag Motifi (Şekil 12): Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii, Soter Kilisesi Altyapısı, Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii ve Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii cephesinde bulunmaktadır.
- Kirpi Saçak (Şekil 13): Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii'nde bulunmaktadır.
- Aşırtmalı Tuğla Konsol (Şekil 14): Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'nde bulunmaktadır.
- Rozetler (Şekil 15): Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Soter Kilisesi'nde bulunmaktadır.
- Kırık Sivri Kör Kemer (Şekil 16): Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii'nde bulunmaktadır.
- Ağ Motifi (Şekil 17): Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii, Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii ve Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii'nde yer alır.
- Spiral ve Çiçek Motifi (Şekil 18): Soter Kilisesi'nde ve Hagios Theodoros Manastırı/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii'nde bulunan devşirme korkuluk levhalarında bulunmaktadır.

Son Dönem Bizans'ın İstanbul'daki yapı cephelerinde bulunan bezeme çeşitleri ile figürleri ve hangi yapıda buldukları ise 'Tablo 1'de net olarak görülebilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. İstanbul'daki son dönem Bizans yapılarında görülen bezemeler

BEZEMELER	Chora Manastır Kilisesi/ Kariye Camii/Müzesi	Pammakaristos Manastır Kilisesi Fethiye Camii/Müzesi	Soterios Philanthropos /Soter Kilisesi	Kyra Martha Manastır/ Manastır Mescidi	Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii	Hagios Theodoros Manastır/Vefa Kilise Molla Gürani Camii
 YÜREK NİŞ	✓		✓		✓	
 MEANDER			✓		✓	
 ZİGZAG					✓	
 NİŞ İÇİNDE ZİGZAG	✓	✓	✓		✓	✓
 DÜZ VE EĞİK DAMA		✓				
 AŞIRTMALI TUĞLA KONSOL		✓			✓	
 ROZETLER			✓		✓	
 KIRIK SIVRI KOR KEMER	✓	✓				
 BALIK PULU					✓	
 YAZI ŞERİDİ		✓				
 ZİGZAG	✓					✓
 BAKLAVA DESENİ			✓			
 MERDİVEN					✓	
 KIRPI SAÇAK		✓				✓
 AĞ MOTİFİ	✓	✓				✓
 ALMAŞIK KEMERLER		✓				✓
 ÇİÇEK MOTİFİ			✓			✓
 SİRAL MOTİFİ						✓

Şekil 10. Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii kuzey cephesinde bulunan yürek biçiminde niş [3]

Şekil 11. Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii cephesindeki meander motifi [4]

Şekil 12. Soter Kilisesi'nde Niş içinde Zigzag Motifi

İSTANBUL'DA BULUNAN SON DÖNEM BİZANS YAPILARINDA CEPHE BEZEMELERİ

Şekil 13. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii kubbesinde kirpi saçak

Şekil 14. Pammakaristos Manastır Kilisesi/Fethiye Camii'nde aşırı tuğla konsol

Şekil 15. Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii Pencerelerinin üzerindeki tuğla rozetler [4]

Şekil 16. Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii minare eteğindeki kırık sivri kör kemerler [3]

Şekil 17. Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii cephesindeki ağ motifi [4]

Şekil 18. Hagios Theodoros Kilisesi/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii cephesindeki devşirme kerkulük levhaları

4. SONUÇLAR

İstanbul'daki Son Dönem Bizans yapılarında en çok görülen bezemelerin;

- Niş İçerisinde Zikzak Motifi (Beş yapıda)
- Rozet Motifi (Üç yapıda) ve
- Ağ Motifi (Üç yapıda) olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 1).

Bezeme malzemesi olarak en çok tuğlanın kullanıldığı, ancak nadiren devşirme mermer malzemenin de (Hagios Theodoros Manastır/Vefa Kilise/Molla Gürani Camii'nde dış cephede ve Chora Manastır Kilisesi/Kariye Camii'nde iç mekânda olduğu gibi) kullanıldığı görülmektedir. Süslemelerin en yoğun olarak bulunduğu yapı Lips Manastır Kilisesi/Fenari İsa Camii'dir. Yapıda bulunan balık pulu, merdiven gibi tuğla bezemeler ise diğer yapılarda görülmeyen bu yapıya özgü bezemelerdir.

KAYNAKLAR

- [1] EYİCE, S., Bizans Mimarisi. S. BAYRAM (Editör), Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri C.1 (s.45-51), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, Türkiye, 1988.
- [2] ERSEN, A., Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, 1986.
- [3] EYİCE, S., Son Devir Bizans Mimarisi; İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları (genişletilmiş ikinci baskı), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, Türkiye, 1980.
- [4] T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Sanat Eserleri Arşivi.
- [5] DURSUN, H., ARÇA, H., Kariye Müze Rehberi (birinci baskı), Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul, Türkiye, 2013.
- [6] MANGO, C., Bizans Mimarisi. M.KADİROĞLU (Çeviren), Özel Basım, 2006.
- [7] BARDILL, J., Building Materials and Techniques. J. ELİZABETH, J. HALDON, R. CORMACK (Eds.), The Oxford Handbook of Byzantine Studies (pp. 335-352), Oxford University Press, New York, U.S., 2008.
- [8] OUSTERHOUT, R., Master Builders of Byzantium (1st paperback ed.), University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, U.S., 2008.
- [9] HUYGHE, R., Larousse Encyclopedia of Byzantine and Medieval Art, Paul Hamlyn Ltd., Czechoslovakia, 1963.
- [10] EYİCE, S., Bizans Mimarisinde Dış Cephelerde Kullanılan Bazı Keramoplastik Süs Çömleri. F. DİRİMTEKİN (Editör), Ayasofya Müzesi Yıllıkları 3 (s. 25-28), Ayasofya Müzesi Yayınları, İstanbul, 1961.
- [11] KÖROĞLU, G., "İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Voyvoda Caddesi Toplantıları 2006-2007, 1-13, İstanbul, Türkiye, 2006.
- [12] PASADAIOS, A., O Keramoplastikos Diakosmos Tōn Vyzantinōn Ktēriōn Tēs Kōnstantinoupoleōs, Athēnais Archaialogikē Etaireia, Atina, 1973.